

A photograph of ancient Roman ruins. In the foreground, a mosaic of a bird and a snake is visible on a stone path. The ruins consist of brick walls and stone foundations. Three people are walking through the site: one on a raised platform, one in the middle, and one on the right. The background features a large tree and a clear blue sky.

ILKKA KUIVALAINEN

Latinan ja antiikin kulttuurin opetuksesta lukiossa

Latinan opetus lukiossa keskittyy kielen ohella paljolti antiikin kulttuuriin. Lukiossa alkavan B3-oppimäärän opetuksen tavoitteena on, että opiskelija:

- kokee kielellisen repertuaarinsa kasvattamisen mielekkääksi
- ymmärtää latinan kielen merkityksen kulttuurissa ja tieteissä
- ymmärtää latinan kielen vaikutuksen eurooppalaisten kielten kehitykseen
- oppii tuntemaan kreikkalais-roomalaisen maailman historiaa, kulttuuria ja mytologiaa sekä tekee huomioita niiden vaikutuksesta eurooppalaiseen ja suomalaiseen kulttuuriin
- osaa kohtalaisen hyvin perussanastoa ja keskeisiä muoto- ja lauseopin rakenteita sekä yleisiä idiomaattisia ilmauksia
- ymmärtää apuvälineitä käyttäen helppoa autenttista tekstiä, osaa poimia yksittäisiä tietoja ja pystyy hyvin yksinkertaiseen päättelyyn asiayhteyden perusteella.

B2-oppimäärässä ainoana erona on se, että tavoitteena on kahdessa viimeisessä kohdassa, että opiskelija:

- osaa kohtalaisen hyvin sanastoa ja muoto- ja lauseopin rakenteita sekä yleisiä idiomaattisia ilmaisuja

- ymmärtää apuvälineitä käyttäen helpohkoa autenttista tekstiä, osaa hankkia uutta tietoa tutuista aiheista ja osaa jonkin verran päätellä tuntemattomien sanojen merkityksiä niiden kieliasusta ja asiayhteydestä.

On selvää, että latinan opiskelija oppii tehokkaasti lauseenjäsennystä sekä vertailemaan useita indoeurooppalaisia kieliä toisiinsa. Esimerkiksi lukioon vuoden 2003 opetussuunnitelman mukaisesti suunnitellussa oppikirjasarja *Clavis Latinassa* (Maija-Leena Kallela - Erkki Palmén) on kappalekohtaisissa sanastoissa latinan ja suomen jälkeen kolmantena sarakkeena vertaileva osio muiden kielten vastaaviin sanoihin. Mukana on suomen kielen sivistyssanoja, ranskaa, saksaa, englantia, ruotsia ja venäjää. Myös käytetyissä sanakirjoissa esiintyy vertailua muihin kieliin, Adolf V. Strengin *Latinalais-suomalaisessa sanakirjassa* jopa kreikkaan ja goottiin.

Latinan kielen ylioppilaskokeessa saa käyttää sanakirjaa, ja jopa useaa sellaista, kunhan ne löytyvät Ylioppilastutkintolautakunnan sallittujen sanakirjojen luettelosta, jossa on neljä suomenkielistä sanakirjaa ja useampi ruotsinkielinen. Yksi näistä on myös digitoitu ja verkossa saatavilla. Opetussuunnitelman ”apuvälineitä käyttäen” viittaa juuri sanakirjojen hyödyntämiseen, ja on tärkeää, että koululla on sanakirjoja

opiskelijoiden käyttöön, koska useimpia niistä ei ole enää yleisesti saatavilla.

Latinan opetuksessa on kääntämisellä latinasta suomeen suurin merkitys, vaikka puhumistakin harjoitellaankin oppitunneilla. Latinan ääntäminen on suomalaisille helppoa, koska me ymmärrämme pitkien ja lyhyiden vokaalien eron. Latinassa ne kuitenkin kirjoitetaan vain yhdellä kirjaimella, jolloin vieraampien sanojen vokaalien pituus on tarkistettava sanakirjasta.

Latinan ylioppilaskirjoitus koostuu suomennettavasta tekstistä sekä sen jatkosta tai muusta tekstikappaleesta, jonka perusteella vastataan asiasisältöä ja kielioppia koskeviin kysymyksiin. Teksti on usein muokattu jonkin antiikin roomalaisen kirjailijan teoksesta. Lisäksi on lyhyt monivalintaosio, joka pohjautuu keski- tai uuden ajan latinaan.

Latinan kielen opetusta ei siis pysty irrottamaan antiikin kulttuurista. Esimerkiksi B3-kielen kolme ensimmäistä opintojaksoa sisältävän *Clavis Latina I* tekstikirjan kappaleiden aiheissa esiintyvät topografisina kohteina Rooman muurit ja forum, Circus Maximus ja Caracallan termit sekä Pompejin kaupunki. Kulttuurisina kohteina ovat myös rikkaan vapautetun orjan Trimalchion pidot, kristittyjen vainot, Olympian kisat, runoilija Horatius, antiikin eläinsadut sekä Orfeus ja Eurydike.

Lähes jokaiseen tekstikappaleeseen liittyy myös laaja, jopa kuusikin sivua pitkä reaali-osio, joiden aiheet ovat: Italian luonto, Rooma, Campania, Pompeji, Herculaneum ja Stabiae, roomalainen kylpylä, latinan kielen historia, pompejilainen koti, Pompejin viimeinen päivä, yhteiskuntaelämä Pompejissa, roomalainen ruokakulttuuri, oikeudenkäynnit, kreikkalaiset ja roomalaiset jumalat, urheilu, kasvatusta ja koulunkäynti, kaupungin ja maaseudun suhde sekä

antiikin eläinsadut ja taruperinne. Jo kolmen opintojakson jälkeen antiikin kulttuuria on opetettu todella runsaasti itse kielen ohessa.

Neljäs opintojakso on nimensä mukaisesti Rooman historian vaiheita. Sen keskeiset sisällöt ovat opetussuunnitelman mukaan: Rooman varhishistoria ja siihen liittyvät tarut, Rooman historian käännekohtat, Rooman kehittyminen maailmanvallaksi ja roomalainen aikakäsitys.

Clavis Latina II:ssa lukusanoja opetellessa tutustutaan Rooman kaupunginosiin ja niissä olleisiin rakennustyyppeihin. Vastaavassa kulttuuriosiossa opetetaan roomalainen kalenteri ja kello. Sabiinitarten ryöstöä käsittelevä teksti voi tuntua nykyopiskelijasta naisvihameliseltä, mutta sen avulla opitaan varhaisen Rooman kaupungin ongelmista ja persoonallinen passiivi.

Kuningasajan historian ohella kulttuuriosiossa ovat esillä etruskit. Seuraava kappale kertoo taas tasavallan ajan sodista, ensin Karthagoa vastaan käydyistä puunilaissodista ja sitten Caesarista Galliassa sekä aloittamassa sisällissotaa Pompeiusta vastaan. Tasavallan ajasta kertovalla kulttuuriosiolle on mittaa peräti 12 sivua.

Opintojakson kaksi viimeistä kappaletta kertovat keisareista Hadrianus ja Konstantinus. Keisariajan kulttuuriosiossa esitetään esimerkiksi Julius-Claudius-sukuisten keisarien sukupuuta. Viides opintojakso, Merkittäviä roomalaisia, jatkaa Rooman historian merkkihenkilöiden esittelemistä: Rooman tasavaltaa etruskikuningas Porsennaa vastaan puolustaneet Horatius Cocles ja Mucius Scaevola, ankara moraalinvartija Marcus Porcius Cato, joka ajoi Karthagon lopullista tuhoamista, Marcus Tullius Cicero puolustamassa tasavaltaa Catilinan salaliittoa, Rooman kansallisoronilija Publius Vergilius Maro, sekä keisari Augustus. Tässä kohtaa la-

BASILICA DI SAN LORENZO FUORI LE MURA, ROOMA. KUVA RESSUN LUKION LATINANOPISKELIJOIDEN-MATKALTA 2024

tinan muoto-oppi on pääpiirteissään opetettu. Kuudennen opintojakson, Kulttuuriperintöme, keskeiset sisällöt ovat antiikin kulttuurin eri alueet ja niiden merkitys kulttuuriperinnössämme sekä antiikin tieteet ja taiteet.

Kieliopin puolella opetetaan lauseopista tarkemmin sijamuotojen käyttöä. Itse teetän tässä opintojaksossa aina runoprojektin, jossa opiskelijat valitsevat itse runon tai laajemman runoteoksen osan, jonka he kääntävät sekä suorasanaisesti että kaunokirjallisena käännökseksi, ja pitävät myös pienen esityksen runoilijasta sekä analysoivat kyseisen runon. Tässä yhteydessä tutustutaan joihinkin antiikin ajan runomittoihin. *Clavis Latina* II:ssa kulttuurikurssin kappaleiden aiheina ovat kreikkalainen tiedemies Arkhimedes ja kuinka Cicero löysi hänen hautansa, Odysseus ja Kirke, runoilijat Sapfo ja Catullus, kuningas Oidipus, sekä taidemaalari Zeuxis.

Viimeisenä tekstinä on mukana saksalainen ylioppilaslaulu *De brevitae vitae*, joka tunnetaan alkusanoistaan "Gaudeamus igitur". Kulttuuriosioissa tutustutaan kreikan kieleen ja kulttuurin vaiheisiin, Homerokseen sekä kreikkalaisen ja roomalaiseen epiikkaan, lyriikkaan, draamaan, arkkitehtuuriin ja kuvataiteisiin.

Nykyään aika harva opiskelija ehtii jatkaa latinan opiskelua tämän pidemmälle, ja siksi olen joutunut jo useamman vuoden ajan pitämään seitsemättä ja kahdeksatta opintojaksoa yhdysluokkana toisen vuositason opintojaksojen ohessa. Näihin sekä myös B2-tason ylempiin opintojaksoihin on kuitenkin olemassa hyvät oppimateriaalit. On suorastaan harmi, kuinka vähän *Clavis Latina* III on käytössä.

Seitsemännen opintojakson tavoitteena on, että opiskelija hioo lauseopin taitojaan ja tarkastelee elämän suuria kysymyksiä antiikin

näkökulmasta autenttisten tekstikatkelmien pohjalta. Opintojakson nimi on Viestejä menneisyydestä. *Clavis Latina* III:ssa kappaleiden aiheita ovat: Odysseus ja Penelope, Daidalos ja Ikaros, liiallisesta yllellisyydestä huolestunut Cato vastustamassa naisten koristautumista, runoilija Horatiuksen sabiini-laishuvila sekä jumalan olemus Ciceron ja Senecan pohdintojen mukaan. Varsinaisten kappaleiden ohella on paljon eriaikaisia tekstejä, joita ei nykyisellään oikein ehditä käymään läpi.

Kulttuuriosiossa on tietoa roomalaisesta avioliitosta ja perhepiirin tapahtumista, syntymästä ja kuolemasta, naisten asemasta yhteiskunnassa ja uskonnollisuudesta. Kieliopissa kerrataan muun muassa sivulausetyyppejä sekä opetetaan epäsuora esitys, jota ei lyhyen latinan ylioppilaskokeessa ole tapana kysyä.

Kahdeksas opintojakso, *Latinaa* kautta vuositasojen, esittelee latinan kielen käyttöalueet myöhäisantiikista nykypäivään: kristillinen ja humanistinen latina, latinan lausuminen eri maissa ja Suomen latiniteetti. Moni opiskelija on tästä hyvin kiinnostunut, joten toki aiemminkin on tarpeen viitata näihin latinan kielen käytön myöhempiin vaiheisiin, sillä muuten ne jäisivät suurimmalta osalta latinan opiskelijoista väliin.

Clavis Latina III:n kappaleiden aiheita ovat muun muassa historioitsija Tacituksen kuvaukset germaaneista ja fenneistä, apostoli Paavalin puhe Areiopagilla, frankkihallsija Kaarle Suuri, runoilija Dante sekä Kalevala henkilöihahmoineen. Kulttuuriosiot kertovat niin Lutherista kuin Porthanistakin.

B2-latinan lukioille on tehty *Clavis Latina* -sarjan jatkeeksi oma kirja *Ianua Latina*. Laajempi latinan kielen ylioppilaskoe lopetettiin kuitenkin viime vuoden kevääseen. Joitain

kertoja laajempaan kokeeseen valmistautunut opiskelijani ehti myös harjoitella *lanua Latinan* avulla, joka sisältää runsaasti eriaikaisia autenttisia latinankielisiä tekstejä. Sen käyttö lukioissa taitaa olla aika vähäistä.

Itse olen opettanut lukiossa alkavaa latinaa vuodesta 1999 alkaen. Ryhmäkoot ovat pienentyneet huomattavasti, varsinkin toisen ja kolmannen vuositason ryhmissä, vaikka opetus on muutaman viime vuoden aikana muuttunut hybridiksi, jotta muidenkin lukioiden opiskelijat voivat helpommin opiskella latinaa. Omasta koulustani enimmillään 12 opiskelijaa osallistui samana vuonna ylioppilaskirjoituksiin, mutta tänä lukuvuonna vain kaksi. Joku opiskelija on saattanut suorittaa kahdeksannenkin opintojakson, mutta ei ole silti osallistunut latinan kokeeseen, koska on keskittynyt ”merkittävämpiin” aineisiin. Tähän voisi toivottavasti tulla muutos yliopistojen korjatun pisteytysjärjestelmän myötä.

Latinan kieli tarjoaa paljon erityisesti kielellisesti lahjakkaille oppijoille, sillä latinassa päästään B3-kielessä hyvin analyttiselle tasolle. Koska latinassa ei ole kuuntelua eikä tavoite ole varsinaisesti myöskään puhumisessa, on sen opintojaksoilla hyvin tilaa antiikin kulttuurin opetukselle. Yleisesti ottaen latinan opettajille on tarjolla myös hyvää koulutusta aiheesta, sillä moni on päässyt jo opiskeluaikana Roomaan, ja niin Rooman kuin Ateenan instituuttien opettajakursseilla ja kotimaassa pidetyillä koulutus-

päivillä on tarjolla uutta tietoa antiikin kulttuurin tutkimuksen alalta.

Latinanopettajat vievät opiskelijoitaan ahkerasti antiikin maaperälle. Itse olen vinyt pääasiassa latinan, historian, uskonnon, filosofian ja elämänskatsomustiedon opiskelijoita Roomaan, mutta tänä vuonna myös Ateenaan.

On huomattava, että latinan opetuksessa korostuu myös antiikin Kreikan kulttuuri, sillä antiikin maailma muodosti yhden suuren kokonaisuuden. Kreikan kieli ja kulttuuri vaikuttivat Roomaan, ja hellenistinen maailma joutui Rooman valtaamaksi, jolloin moni Rooman kulttuuriin piirre on nähtävissä idässä. Moni ylioppilaskirjoitusteksti pohjautuu kreikkalaiseen mytologiaan. Niissä fiksu opiskelija osaa muuttaa latinalaistetun kreikkalaisen nimen kreikkalaiseen kantamuotoon ja siitä omaan suomennokseensa.

Kun rahaa oli käytettävissä enemmän myös valinnaiseen koulukohtaiseen opetukseen, pidin historiassa myös antiikin kulttuurin historian kurssia. Yhden kurssin aikana oli tilaisuus käsitellä vain hyvin vähän asioita verrattuna latinan opetuksen tarjoamiin mahdollisuuksiin. Kaikista leikkauksista huolimatta näen tärkeänä opettaa latinaa lukiossa. Lukiolaisena latinan imuun päässeistä osa jatkaa latinan kielen ja Rooman kirjallisuuden sekä antiikin kulttuurin opintoja myös yliopistoissa, mikä varmistaa sen, että Suomessa vielä tulevaisuudessakin osataan latinaa.

KIRJOITTAJA

ILKKA KUIVALAINEN

FT, RESSUN LUKION LATINAN JA HISTORIAN LEHTORI